

El monestir de Sant Cugat del Vallès

Índex:

1.Introducció

2.Context històric:

2.1. L'art romànic i la societat feudal

2.2.Orígen del monestir de ant Cugat del Vallès.

2.3.Etapes d'esplendor i de crisi.

2.4.Personatges importants.

3.Context artístic:

3.1.Descripció arquitectònica del monestir.

3.2.Obres d'art del seu fons.

4.Context cultural i religió:

4.1.Què és un monestir?

4.2.Els ordres religiosos.

4.3.La regla de Sant Benet i els benedictins.

5.Conclusions

6.Fonts d'informació. Webgrafia i bibliografia.

1.Introducció

He enfocat aquesta darrera Activitat com una continuació i, alhora, un corol·lari del programa de l'assignatura.

Continuació perquè, avançant-me, ja vaig explicar l'arquitectura d'un monument romànic de la meua vila – l'ermita de la Mare de Déu de la Salut de Valldoreix (o del Papiol, ja que els termes municipals la travessen) – a l'Activitat anterior (HAU-4).

I corol·lari perquè ens servirà per acabar d'explicar i definir l'art romànic català amb un altre monument de la “meua” ciutat, el monestir de Sant Cugat del Vallès (Vallès Occidental, Barcelona).

I dic la “meua” entre cometes perquè ho és de forma obligada, ja que l'actual Entitat Municipal Descentralitzada de Valldoreix hauria de tornar a ser, a hores d'ara, un municipi independent (com ho havia estat fins als anys 50 del XIX) i no “sufragani” (i em permeto ací una llicència eclesiàstica) de la veïna i poderosa ciutat de Sant Cugat.

Però això ja serien figures d'un altre paner...

Modificaré amb permís l'esquema orientatiu que la Consultoria de l'assignatura ens ha proporcionat, ja que alguns dels punts proposats - com ara certs aspectes del context històric, cultural i social feudal i les característiques de l'art i de l'arquitectura romànica - ja els he comentat al llarg de l'Activitat anterior (HAU-4).

El monestir de Sant Cugat de Vallès l'any 2000

2. Context històric:

2.1. L'art romànic i la societat feudal.

Ens explica Georges Duby a la seva obra *Arte y sociedad en la Edad Media* que eren les catedrals les seus del poder eclesiàstic des del XIII, aprofitant la xarxa de ciutats fundades pels romans al llarg del seu Imperi.

Els nobles de l'Església serien els bisbes, font de sacraments enginyats i perfeccionats per controlar als seus fidels.

Qualsevol cerimònia o etapa de la vida de les persones a l'Edat Mitjana (i, de fet, fins fa unes dècades al nostre país) resultava mediatitzada per l'Església, que va cridar als artistes per decorar l'interior dels temples i realçar tot el possible qualsevol aspecte litúrgic, fent atractiva l'educació religiosa del poble.

A l'augmentar la demografia, sorgí la necessitat de seguir una unitat doctrinal en les ensenyances sacerdotals i es crearen les escoles episcopals que donaran pas als estudis generals i, finalment, a la universitat. La primera es va fundar a París, ciutat que veuria néixer la seva catedral des del 1163, amb dues novetats fonamentals: elevar les voltes un terç més del previst (decisió del 1180) i, el 1250, intentar substituir la pedra dels murs per enormes vitralls de colors.

Aquest model es va anar escampant arreu d'Europa en progressar la burgesia i per demostrar la preeminència del catolicisme apostòlic romà (per sobre de qualsevol heretgia, com el catarisme).

El raonament lògic també progressava: l'autor destaca ací a Sant Tomàs i a Dant, tot recordant les *Summes* o resums finals: la catedral seria, i tradueixo, "la projecció visual d'aquesta recerca de la unitat que llavors perseguia l'escolàstica".

Aquests monuments ja tenien creadors: els primers "doctors en pedres" o arquitectes, car signaven les seves obres (com veurem farà l'escultor del nostre claustre) , i, en contacte diari amb les autoritats religioses, van voler augmentar al màxim la lluminositat. Creien que la llum era el vehicle comunicador entre l'ésser humà i Déu. Com oftalmòleg que sóc, no hi veig analogia millor.

Als gran vitralls s'explicaven vides de sants i històries bíbliques, amb la creença que la llum, en travessar-los, faria arribar el missatge ben dins de l'esperit humà.

Així mateix, l'expressió dels rostres i els gestos dels personatges-models havien de ser ben reals, de forma que van recuperar la seva independència del mur (com ja l'havien tingut al món clàssic grec i llatí).

2.2. Orígen del monestir de Sant Cugat del Vallès.

Cal cercar el seu origen al voltant del martyrium construït en honor a Sant Cugat al llarg del segle IV. Es creia, i es creu, que el Sant va trobar la mort en aquest paratge per ordre de l'emperador Dioclecià i les seves persecucions.

De fet, Sant Cugat va néixer a Scillium (província romana de Cartago) al 270 i va predicar el cristianisme a Catalunya (entre altres ciutats, a Empúries).

Explicaré ara una llegenda val·lenca que va ajudar a fonamentar el culte a Sant Medir (Emeterius), sant inexistent a Catalunya i basat en la figura de Sant Emeteri de Calahorra, ja que és ell juntament amb qui dona nom a la vila, els copatrons de Sant Cugat del Vallès.

S'ha d'entendre la següent narració com un de tants mites que van permetre arrelar la fe cristiana a aquestes valls.

Segons la tradició, Sant Medir era un pagès que vivia al voltant del 303 a la Vall de Gaussac, al terme actual de Sant Cugat del Vallès, entre el nucli urbà i la serra de Collserola.

Com a digressió històrico-toponímica, comentarem que els topònims d'origen basc com aquest i la veneració a Sant Martí (patró de gran tradició a tot el Pirineu), juntament amb altres exemples (la població de Ripollet deu el seu nom a la comtal Ripoll i Cerdanyola seria una "Cerdanya petita") expliquen que la repoblació cristiana d'aquestes terres al s. X, després del segle llarg de dominació sarraïna, es va fer mercès a pobladors vinguts de les comarques pirinenques, qui portaren fins al Vallès la seva toponímia.

Com que l'emperador Dioclecià perseguia fins a la mort als cristians, el bisbe Sever de Barcelona decidí escapar-se en direcció al Castrum Octavianum, del qual parlarem tot seguit.

Va trobar-se a la susdita Vall de Gaussac amb Sant Medir, que plantava faves al seu camp, a qui va confessar el seu desig de martiri (penso que ara la *història* trontolla car, si volia el sacrifici, per què no es quedava tranquil a la seva seu episcopal?) i que, si era preguntat pels soldats romans, digues veritat sobre la seva trobada. Mentre marxava Sant Sever, va resultar que les faves creixeren miraculosament i florien abundoses, com si portessin molts mesos plantades.

Els romans, efectivament, van encertar a passar i van preguntar a Sant Medir si havia vist al Bisbe i ell respongué amb la veritat: que ell l'havia vist mentre plantava faves. Pensant que es burlava de les autoritats romanes, aquestes el van fer presoner i, juntament amb el Bisbe Sever, van ser degollats.

Resumint, es tracta d'un cas de duplicitat de personalitat amb finalitat proselitista i hagiogràfica.

Es Sant Prudenci qui ens explica la veritable existència de Sant Emeteri i del seu germà Celdoni, tots tres màrtirs calagurritans i del segle III. Part de les seves relíquies van arribar al monestir de Cellers i, d'aquí, a Sant Miquel de Cardona, d'on són patrons.

Tornem al monestir de Sant Cugat, encara en estat embrionari.

L'edifici martirial previsigòtic es creu va fonamentar-se aprofitant les runes de l'antic *Castrum Octavianum*, segurament del s. IV. Aquest assentament romà quedava a tocar de la via Augusta, un dels principals nexes de comunicació que unien la metròpoli, Roma, amb totes les ciutats importants del Imperi. En el nostre cas, la via Augusta passava costejant el litoral català, Baetulo (Badalona), Barcino (colònia Julia Augusta Faventia Paterna Barcino), Tarraco – capital de la Hispània citerior – i acabava a Agadir (avui Cadis).

Encara es poden apreciar, enmig del jardí del claustre, a tocar del pou-font i ben clarament, les restes murals i fonaments de la construcció visigòtica posterior, ja segurament del V.

Els martyrium, com sabem de les Activitats anteriors (HAU 3 i 4) eren construccions poligonals fetes pels paleocristians entre els segles IV (rera l'Edicte de Milà) i VIII, generalment petites, erigides com a temple d'oració, tot guardant la memòria dels màrtirs. A Hispania, en Recared, al Concili II de Toledo, ja reconeixia com autèntica la religió catòlica.

Resta documentat que l'any 717, com quasi tots els llocs de culte cristià, aquesta primitiva construcció visigòtica va ser destruïda per les razzies successives sarraïnes i la comunitat es va dispersar.

Des de l'any 777, el "metge" benedictí Fulrado va ser el capellà major de Carlemany i el que va començar a organitzar la comunitat fins que, l'any 785, el rei francès, molt devot de Sant Cugat, posà l'abat Deodat al front de 12 monjos de l'ordre de Sant Benet i fundà la comunitat. Els va dotar de diverses possessions amb castells i esglésies, a més de confirmar les que ja posseïa el *Castrum Octavianum*.

L'any 852 el monestir resulta arrasat - podríem dir de nou - pels sarraïns, essent reconstruït més tard, sembla que per l'abat Donadéu (encara que les dates no coincideixen plenament; no s'ha trobat cap document que ho corrobori).

Certs autors opinen que les activitats i l'edifici es van recuperar des d'aquest 852, però la primera certesa documental l'obtenim l'any 877, quan Carles el Calb confirma els béns del monestir i, un any més tard, el seu successor, Lluís el Tartamut, disposa l'abadia sota el domini del bisbe de Barcelona, apareixent ara el primer abat en la persona de l'abat Ostofred, del 878 al 895. Sabem que fins l'any 973, ja quinze abats havien dirigit la comunitat.

2.3.Etapes d'esplendor i de crisi.

Com quasi tota Catalunya, l'any 985 el monestir de Sant Cugat va patir l'atac d'Al-Mansur alhora que aquest conqueria Barcelona. La destrucció va ser terrible i la comunitat assassinada, inclòs l'abat Joan (973-985).

A mesura que els anys passaven i els sarraïns reculaven vers el Sud, el nostre monestir es va anar convertint en un centre religiós i de poder abacial de primer ordre. Les seves propietats s'estenien al llarg de tot el bisbat de Barcelona i van arribar pel nord fins el Moianès (amb el monestir de Santa Maria de l'Estany), pel sud fins el Garraf i per l'oest fins Montserrat (a l'est quedaria Barcelona i el mar). El seu paper va ser destacadíssim en la repoblació del territori a partir de Jaume I el Conqueridor.

Queda documentada la participació, amb resultat de mort, de l'abat Odó (986-1010) – la seva tomba gòtica la veiem abaix - en una expedició militar comandada pel comte-rei Ramon Borrell: després de participar a la batalla d'Aqbat al-Bakr, va morir a la batalla del riu Guadiaro .

Al començament del seu primat, aquest 986, consta que l'església de Sant Genís i Santa Eulàlia de Tapióles depenien de sant Cugat.

Va ser aquest Odó qui va iniciar la reconstrucció d'una nova església encarregada a l'arquitecte Fedanci, d'estil encara romànic (però que acabarà gòtica) i aconseguí la confirmació global dels seus béns del rei franc Lotari i, sis anys més tard, del Papa Silvestre II.

La seva tomba és perfectament visible a la nau esquerra de l'església, gràcies a la decoració plenament gòtica que l'envolta (del XV).

A diferència d'Odó, l'abat Guitard (1010-1053) patirà les escomeses de la noblesa feudal, car lluitaven religiosos i aristòcrates per les terres de frontera i les seves rendes agràries.

El 1013, Guitard va vendre diverses possessions per poder afrontar la construcció d'un claustre anterior a l'actual, del qual han quedat restes soterrades al subsòl.

Els abats més rellevants, entre el XI i el XIII, foren Andreu Senfred, Guillem de Cervelló, Berenguer Folc, de qui parlarem més endavant, i Ramon de Montcada.

El 1039, Ermessenda de Carcassona va escollir el nostre monestir per celebrar el casament del seu nét, el comte Ramon Berenguer I amb Elisabet de Nîmes, filla del vescomte Raimon Bernat I de Nîmes.

Vers el 1063 s'intentà construir una nova església, però d'ella només conservem, com veurem, la base del campanar.

Més tard, el 1079, hi ha constància del "re-descobriment" del cos de Sant Cugat, intensificant-se així, amb aquestes relíquies, la devoció i la preeminència del cenobi.

Deu anys més tard, i aprofitant la mort de l'abat, el comte-rei Berenguer Ramon II (barallat permanentment pel coregnat amb el seu germà Ramon Berenguer II) va decidir atorgar la dependència del monestir de sant Cugat a Sant Ponç de Tomeres, al Languedoc provençal, juntament amb altres institucions monacals. L'abat de Sant Ponç, Frotard, es va desplaçar a Sant Cugat i va fer expulsar a tots els monjos que estaven en desacord amb els francs.

Però els hi va durar poc, car el bisbe de Barcelona tornà a reclamar aviat els seus drets sobre el nostre monestir i se'l va finalment annexonar.

Es ara quan adquireix la seva màxima esplendor, en obtenir la dependència i els "tributs" d'un gran nombre de monestirs.

Val la pena recordar ara com el susdit abat Berenguer Folc (1091-1103), alhora bisbe de Barcelona, es va queixar al comte de Barcelona Ramon Berenguer III per la independència del monestir de Sant Llorenç del Munt.

Va donar tres raons per reclamar-lo: que la hisenda on era establert pertanyia als comtes predecessors que l'havien edificat, que des de Sant Cugat van sortir els primers monjos que van fundar el susdit monestir i que de Sant Cugat sortí també l'abat que va fer observar primerament la Regla de Sant Benet.

El comte de Barcelona va decretar, el 1099, l'annexió de casa i hisenda de Sant Llorenç en favor de Sant Cugat.

Així doncs, la influència territorial de Sant Cugat era enorme: a Sant Llorenç del Munt (unit a Sant Cugat pel conegut i recentment rehabilitat "camí dels monjos"), caldrà afegir, com anirem veient, Santa Cecília de Montserrat, Santa Maria de l'Estany, Sant Salvador de Breda, Sant Pau del Camp, Santa Maria del Coll, Sant Pere de Clarà, etc...

Efectivament, el Papa Urbà II (1035-1099, l'impulsor de les croades) confirmà mitjançant una butlla les possessions de Sant Pere de Clarà, Sant Salvador de Breda i Santa Maria de Palautordera.

Durant l'abadiat de Roland Oliver (1109-1131), rere els atacs sarraïns que destruïren Sant Cebrià d'Aqualonga i per tal que no es perdés aquest culte a Sant Cebrià, l'abat Oliver va cedir l'oratori de Sant Vicenç de Valldoreix – propietat del seu monestir – al bisbe de Barcelona Sant Oleguer per tal que hi fessin el trasllat de l'altar de Sant Cebrià.

M'agradaria comentar (fent una altra digressió toponímica) que aquesta església romànica de Sant Cebrià (foto de dalt) és la de la meua vila, on han estat batejats els meus tres fills, el topònim romà de la qual dona – donava – fe dels nombrosos cursos d'aigua i torrenteres curtes que solcaven Collserola fins fa només un parell de segles. De fet, el nom posterior del meu municipi, canviant Aqualonga per Canals i Canals-Roges, només fa que reblar el clau aquós, inclús amb l'argila post-pluvial, com el Rubricatum flumen.

El terme d'Aqualonga perviu encara avui, tot donant nom a la propietat dels meus pares a Valldoreix des de 1964 i, més tard - sobre 1990 - a tot un barri de la vila.

Tornant a les actuacions de l'abat Oliver, en guanyar-se així els favors del bisbe de Barcelona Sant Oleguer, aquest li va traspassar el monestir de Sant Pau del Camp el 1127.

Durant la direcció de l'abat Ermengol (1131-1145), el bisbe de Vic, Ramon Gaufred, li confirmà la possessió de Santa Cecília de Montserrat.

Per primera vegada, el comte de Barcelona Ramon Berenguer IV va celebrar corts al nostre monestir el 1143, fet que posteriors comtes van repetir.

El 17 de gener de 1145 es celebrà un petit concili, amb assistència dels bisbes Ramon Gaufred, de Vic; Berenguer Dalmau, de Girona, i Guillem de Torroja, de Barcelona, establint-se que a les terres ermes de la muntanya s'hi edificuessin castells i masies amb els seus alous (terres lliures de tributs) que servissin de fortaleses i bastions enfront els musulmans.

D'aquesta època data la Torre Negra, una domus forta situada a l'entrada de la Vall de Gaussac, a tocar del nucli urbà actual de Sant Cugat.

Comença l'ampliació i renovació del monestir a mitjan del XII (galeria baixa del claustre i part romànica de l'església), finalitzant les obres el 1337. Poc després, el 1350, s'iniciaren les obres de fortificació del monestir. El rei Pere III el Cerimoniós, personatge de grans reflexes i que sortirà més endavant, va ampliar les defenses en temps de l'abat Pere Bosquets (1351-1385), tot afegint algunes torres de guàrdia i construint el palau abacial, actual enorme despatx parroquial.

A part de les enormes propietats i possibilitats econòmiques, l'aspecte més destacable del nostre monestir en aquesta la seva millor època és l'scriptorium a on treballaven dotzenes de monjos, situant-lo entre els millors de la Catalunya "en gestació", des del XI fins al XIV.

Aprenent a escriure com els monjos de l'scriptorium...

Serà ara, al XIV, quan arribarà la decadència per la crisi generalitzada.

A l'Arxiu de la Corona d'Aragó es conserva un manuscrit del monjo Pere Ferrer (datat entre el 1221 i el 1223), per encàrrec de l'abat Ramon de Banyeres (1220-1225), intitulat *Consuetudines Monasterii Sancti Cucuphatis* (costumari). Aquest monjo, excel·lent autor d'himnes, tropos i seqüències musicals, morí el 1231, tal com indica la seva làpida sepulcral, situada originàriament en un mur exterior de l'església.

Tenia 191 folis, malgrat certes pèrdues, redactat en llatí amb moltes paraules ja catalanitzades, amb la intenció de preservar els antics costums i usatges de la relaxació disciplinària, car el Concili del Laterà IV (del 1215) acabava de promulgar la Reforma Benedictina.

Com anècdota, afegiré que aquest costumari també surt reflectit a l'obra teatral i coral Pedra i Sang , que tot seguit presentaré.

En època de Jaume I, Sant Cugat es va enfortir com a la millor institució monàstica de Barcelona: ja durant el govern de l'abat Pere d'Amenys (1232-1255), els “atacs” del bisbe de Barcelona per fer-se amb certes terres i hisendes del monestir van fracassar gràcies a l'ajuda reial fins el 1243.

Però el 1247 el tribunal eclesiàstic nomenat pel Papa Gregori IX i presidit pel bisbe de Tarragona Pere d'Albalat es pronuncià a favor del bisbe barceloní.

Al s. XIV es va construir un aqüeducte per millorar l'abastament d'aigua al monestir, del qual avui resulta visitable el pont de Can Vernet:

2.4. Personatges importants.

A part dels pares abats fundadors ja mencionats, destaca el malaguanyat abat Biure, protagonista d'una història – com recordem cada Nadal a Sant Cugat des de fa ja 12 anys – de sang i pedra, recreada l'any 2000 per la ploma de l'escriptor, filòleg i professor universitari (UAB) Josep Maria Jaumà (Reus, 1938).

Aquest Arnau Ramón de Biure va ser l'abat de Sant Cugat des del 1348 fins el 1350, any del seu assassinat.

Efectivament, el noble Berenguer de Saltells, fill primogènit de Raimundus de Saltells, família riquíssima i de gran anomenada a tota la comarca, el va apunyalat fins a morir en el moment de la consagració de la Missa del Gall del susdit any, car es va creure enganyat i empobrit per l'estament eclesial.

Als veïns de Sant Cugat i de Cerdanyola, i a qualsevol amant del teatre i la música coral, se'ns dona l'oportunitat de rememorar aquest truculent episodi en assistir a les representacions de l'obra teatral “Pedra i Sang”, que té lloc a la sala capitular del nostre monestir al llarg dels dies nadalencs.

És llavors quan descobrim la història dels nostres avantpassats medievals, com treballaven, com vestien i quines relacions mantenia la noblesa i el poble amb el poder de l'Església.

Resulta que el jove enjogassat Berenguer de Saltells ja es veia amo i senyor de mig Vallès i amb la bossa ben plena en morir el seu pare; però, en reclamar l'herència, els monjos de Sant Cugat amb el seu abat al davant li van dir que tot quedava en mans del Monestir, que així ho havia testat el seu pare just abans de morir. Evidentment, el dit Berenguer va reclamar en persona i judicialment, però el monestir i els seus monjos doctors en lleis, mitjançant tripijocs legals i no tant, va evitar durant llargs mesos el rescabament del noble. Fart, doncs, d'esperar, l'assassí ajudat per un nombrós grup d'aristòcrates comarcals, va portar a terme finalment la seva terrible amenaça...

Val a dir que el cas es va veure i quedà ben documentat a les Corts de Perpinyà, convocades pel rei Pere III el Cerimoniós, qui va aprofitar, com no podia ser d'altra manera, per quedar-se amb totes les terres i censos en litigi, deixant clar a nobles i eclesiàstics qui manava.

Els sarcòfags de la família Saltells (foto inf.), i del propi assassí, són perfectament identificables pel seu escut nobiliari (unes ones o cursos d'aigua que salten: "saltells") tot just a l'entrada de la nau esquerra, a la paret exterior i a mitja alçada, del lloc del crim.

No vull deixar de dir, com a anècdota final, que la meva dona (Maria del Mar) i les meves dues filles (Georgina i Laia) interpreten - amb gran èxit - des de fa ja sis anys sengles personatges del cor del poble de Sant Cugat:

María del Mar Puche

Georgina Vila

Laia Vila

No fugim més d'estudi.

L'abat Estruch (1416-1419) va ser el sisè escollit directament per Roma i participà en el concili de Basilea. La seva làpida – que jo innocentment trepitjava de petit, al estar col·locada al bell mig del passadís central de la nau també central – des de 1985 resta exposada al mur de la nau esquerra.

Sota el seu govern, es van celebrar corts el 21 de març de 1419 convocades pel rei Alfons el Magnànim, quasi tres anys després d'heretar la Corona d'Aragó per la mort del seu pare Ferran d'Antequera el 2 d'Abril de 1416, essent President de la Generalitat Andreu Bertran.

Durant la direcció de l'abat Antoni Alemany (1461-1471) el monestir ha d'afrontar la guerra civil. Mentre el susdit abat era conduït a l'exili, mor. La disminució de les rendes fa insostenible l'economia, els monjos perden la facultat d'escollir pare abat (per ordre de l'abat Pere Busquets) i s'inicia, el 1471, una pobre etapa amb el mal govern d'abats comendataris (normalment cardenals) des de Roma o des de la diòcesi de Barcelona, poc o gens interessats en el desenvolupament del cenobi i la seva vida monàstica.

La unió de les corones de Castella i Aragó amb els Reis Catòlics suposarà una uniformització castellanitzada de tots els aspectes vitals, incloent-hi la vida monàstica.

D'aquest segle són les galeries superiors del claustre (foto sup.), el pòrtic o atri i les parts superiors del campanar actual. Des del 1561, els abats seran escollits per designació reial, i aquests reis ja mai més seran catalans.

Durant la Guerra de Successió Espanyola, el monestir va resultar ocupat per les tropes de l'arxiduc Carles, malmetent greument l'edifici.

Al llarg de la segona meitat del XVIII té lloc un cert ressorgiment, que permetrà acabar les darreres i importants reformes arquitectòniques: reforma del palau abacial, la nova sala capitular i el tancament del presbiteri amb una balustrada de marbre blanc i vermell (on consta la data i l'escut abacial), encarregada per l'abat Josep Gregori de Montero i Aòs el 1798.

El monjo Benet de Moxó i de Francolí, per ordre del mateix abat Montero (1788-1818), va deixar una escrita el 1790 una gran obra intitulada *Memorias históricas del Real Monasterio de San Cucufate del Vallés*.

Malauradament, la comunitat desapareixerà al 1820 i surten a pública subhasta les seves propietats, passant l'església de monacal a parroquial.

El 1823 retorna la vida monàstica, però es veurà novament interrompuda el 1835 amb l'exclaustració i el decret de desamortització (que obligava a totes les ordres religioses abandonar les seves propietats) de Mendizábal.

El monestir, abandonat completament, passa a mans de l'Estat i/o del pillatge (pel cas, tant és...).

L'Ajuntament de la vila obté l'ús de fruit del monestir el 1844, començant-se set anys més tard les feines de restauració a càrrec de la Comissió de Monuments Històrics (des del 1851) i, ja a final del XIX, les primeres excavacions arqueològiques.

Des d'aquest 1844 el claustre va fer – amb les evidents manques de condicions - les funcions d'escola pública del municipi, així com de caserna de la policia local i inclús de seu de l'Ajuntament.

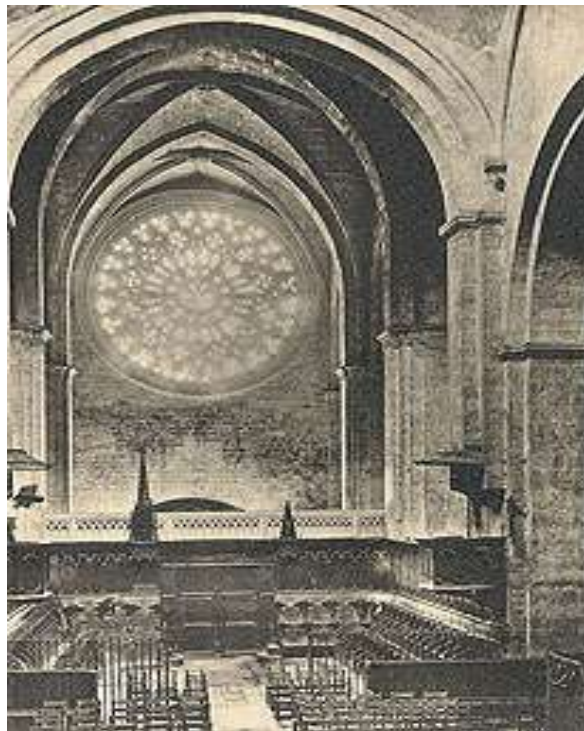

Foto de l'època de l'abat Gaietà Barraquer(1904)

Aquest període de tantes ocupacions provisionals i gran trasbals va acabar el 1931, quan va ser declarat Monument Històric Artístic per la restablerta Generalitat de Catalunya.

Prèviament, però, diferents elements constructius de la casa dels monjos van ser requisats i reutilitzats per noves construccions. Part de la riquesa artística es repartí per institucions, museístiques o no, diverses i moltes peces acabaren en mans de particulars de la vila.

Si afegim als fets comentats la necessitat de fer diverses vendes, tant de terres com del fons d'obres d'art, per afrontar les nombroses reparacions monacals des de la seva crema al llarg del XIX, entendrem la seva ruïna econòmica.

Entre les valuoses obres artístiques venudes en aquesta època, destaquen la taula del Degollament de Sant Cugat, d'Aine Bru (foto sup), de començament del XVI, per 900 florins al Museu d'Art Decoratiu i Arqueològic de Barcelona i el cadiratge del cor, venut el 19 d'octubre de 1911 i actualment instal·lat al monestir de Santa Maria de Valldonzella a Barcelona (foto inf.):

Situat des de la seva construcció al s. XV just sota el cimbori, era ja el segon cor que es col·locava, i la seva desaparició va ser molt lamentada pels feligresos i pels monjos.

Tant és així que el canonge Barraquer va deixar escrites aquestes paraules: *“...desde ahora, ya el templo de San Cugat del Vallés no será la catedral del Vallés, sino una iglesia de tres naves de un pueblo...”*.

Retaule major de XVI (desaparegut), foto de Gaietà Barraquer (1904)

El juliol del 1936 a ser assaltat i utilitzat com a magatzem agrícola i caserna. L'octubre del 1938 s'hi va celebrar una sessió de les Corts de la República.

El 1941, ja acabada la Guerra Civil i impulsat pel nou rector Antoni Giera i Gaja, es creà el Patronat del Monestir de Sant Cugat, malgrat la situació econòmica general era molt desfavorable. La falta de recursos impedia les tasques de l'arquitecte Jeroni Martorell, responsable de les restauracions des del 1931

El cimbori el 1912

Del 1968 al 1972, la Facultat de Lletres de la recentment creada (el 6 de Juny de 1968) Universitat Autònoma de Barcelona s'instal·là al claustre i als edificis annexes. El 1982, la Generalitat (novament restablerta des del 29 de setembre de 1977) hi establí el Servei de Restauració de Béns Mobles (CRBM), traslladat - amb unes magnífiques instal·lacions científiques - el 2001 a prop de l'estació dels Ferrocarrils de la Generalitat, precisament al carrer Arnau Cadell, de la meua vila de Valldoreix.

El cimbori i el campanar des del claustre

Entrada actual porxada al claustre i al Museu

3.Context artístic:

3.1. Descripció arquitectònica del monestir.

A Sant Cugat trobem elements del primer romànic (la torre-campanar), del romànic ple o segon (la capçalera) i del romànic tardà o tercer (el claustre). Les voltes i cobertes ja serien d'un gòtic primerenc.

Les estructures més antigues conservades són les restes visigòtiques del pati del claustre, posteriors i segurament annexes al *Castrum Octavianum* del IV, com ja hem vist.

El claustre i els seus capitells:

El claustre és el seu element més representatiu (juntament amb la impactant rosassa, a un altre nivell, com ja veurem). Va ser construït al llarg del XII i constitueix un exemple paradigmàtic dels claustres romànics catalans. Al llarg del s. XVI es va afegir un segon pis i es va construir un atri d'entrada.

Amb una longitud de més de 30 m., aquest claustre és obra de l'artista (que ja s'atreveix a signar, com veurem) Arnau Cadell i del seu deixeble Lluís Samaranch. Van començar a treballar el 1190 (segons testimoni d'un llegat testamentari de Guillem de Claramunt), procedents de la catedral de Girona, on havien esculpit els darrers 10 anys.

La planta resulta gairebé quadrada (són quatre crugies o passadissos:foto, dividides cadascuna en tres sectors de cinc arcs), resultant quinze arcs de mig punt cada crugia, i recolzats sobre 18 parells de columnes cada passadís. 36 d'aquests parells en total es presenten adossats als pilars, tant als intermedis com als angulars. Totes i cadascuna d'aquestes columnes estan decorades amb capitells molt elaborats (en nombre de 144) amb motius des de vegetals fins a escenes bíbliques, acabats amb detalls extraordinaris i molt semblants als gironins.

La pedra dels capitells és de la pedrera de Montjuïc i la de les columnes va ser portada de Girona.

Cronològicament, dues són les etapes en la seva escultura: una primera de final del s. XII (els de les galeries de llevant, ponent i nord) i una segona del començament del XIII (capitells de l'ala meridional).

Com ja s'ha dit, pot apreciar-se la signatura d'Arnau Cadell i el seu autoretrat (escultor treballant sobre un capitell corinti) al costat del pilar nord-oriental, on es pot llegir la seva inscripció-signatura: "*Hec est Arnali scultoris forma Catelli qui claustrum tale construxit perpetuale*". Aquesta és la figura de l'escultor Arnau Cadell, que tal claustre construï a perpetuitat (fotos sig.)

Fent un estudi rigorós, i malgrat cada capitell podria comportar uns cinc dies de feina (els podia, doncs, perfectament haver fet tots ell solet), s'observen mans variades en l'escultura. Sí sembla que els de l'ala de la seva inscripció són seus, però, per exemple, els de la galeria contigua a l'església (la de migdia) apareixen ben diferents.

No es creu que Cadell fora un monjo, car ho hagués fet constar al costat del seu nom gravat, o al menys no ho era mentre esculpia. A l'escena del "seu" capitell, un monjo li acosta un recipient, al·legoria de la manutenció de l'artista per part del monestir.

Segons la temàtica, hi ha dos tipus de capitells: els decoratius (vegetals i animals, sobre tot a la crugia nord) i els narratius (escenes interpretables i figuratives).

Els botànics són tiges entrelaçades i palmetes; els animals inclouen la sirena, el peix, el griu, el lleó, l'àguila, el drac i molts ocells.

Explicarem uns quants, a tall d'exemple:

1. Escena dels vuit monjos:

Un toca la campana cridant a l'oració i els personatges es mouen en direcció est-oest cap una porta que s'obre en un angle.

Dos d'ells porten un llibre, símbol de les Sagrades Escripures. Altres dos porten un pergamí descargolat, representació de la Paraula de Déu. El temple resulta representat amb quatre torretes amb cuculla adossades a la cintra de la fornícula i la porta esmentada (foto inf.)

2. Escena del rentat de peus:

Descrita per Sant Joan abans del Darrer Sopar. Apareixen vuit apòstols asseguts mostrant el peu. Dos porten una galleda i acompanyen Jesús qui, ajupit, eixuga el peu de Sant Pere, en actitud contrariada. A cada cara del capitell s'hi representa una creu, que serien com les quatre torretes que simbolitzen un temple.

És la representació del macrocosmos en un reduït microcosmos (foto inf.)

3. La Nativitat de Jesús:

Observem un dels Reis Mags que assenyalen l'estel, representat en un mòdul del lenticulat. A les altres facetes hi ha un àngel amb un pergamí cargolat, símbol de la Revelació encara no manifestada. Maria resta amb una actitud receptiva; continua l'escena amb Maria al llit amb Josep al costat i, finalment, Jesús al bressol amb el bou i la mula donant-li escalf. Les torretes tornen a suggerir el temple (foto inf.)

4. El triomf de les virtuts:

Es representa amb set figures femenines coronades, vestides amb cota de malla (símbol de la defensa espiritual), proveïdes d'escuts i espases, esclafant unes petites figures nues que representen els vicis. En una cara hi ha una figura vestida segons l'època i sense armes, que sosté un llibre per simbolitzar el valor de les virtuts.

5. Els quatre músics. Al centre de cada cara, aquests quatre músics toquen cròtals i dolçaines. Als angles, quatre joglars cap per avall, recolzen els peus en el collarí i les mans al denticulat. Sembla una referència als perills que suposa la frivolitat de la vida llicenciosa dels funàmbuls.

Si bé l'època, la pedra i les mans d'Arnau Cadell són romàniques, les intencions, l'expressivitat i la recerca de la bellesa plàstica signada ja poden ser considerades gòtiques.

Els murs exteriors estan recorreguts per un fris d'arcs cecs amb mènsules decorades amb caps d'animals (com el de Sant Pere de Galligants, a Girona).

El pis superior del claustre, com hem vist, és del XVI, quedant el fris a on se sustentava la teulada com un element merament decoratiu. Són també arcs de mig punt que descansen sobre capitells d'ordre toscà, sostinguts per columnes molt esveltes. Aquestes influències del Renaixement italià van ser introduïdes pels abats nomenats directament per Roma. Les galeries queden cobertes amb un entramat de bigues de fusta.

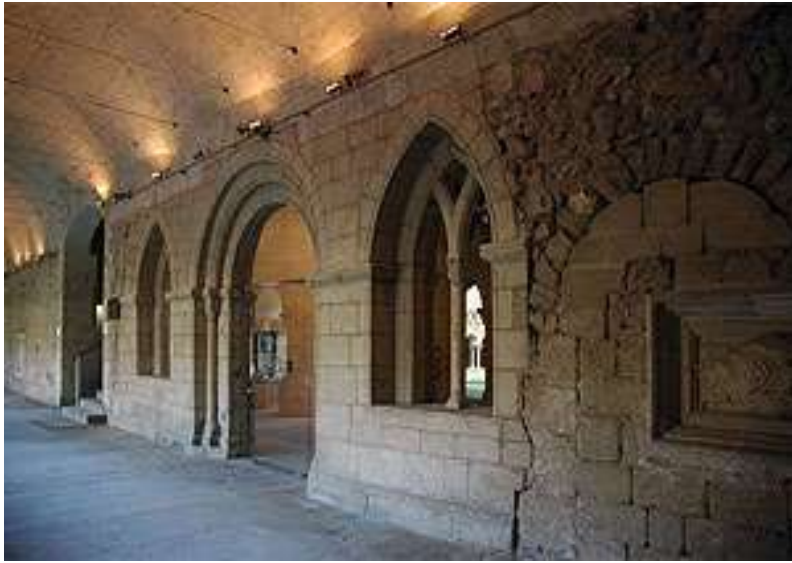

El mur de la galeria nord (foto sup.) és el més antic, com ho demostra un aparell petit i rústec d'opus incertum, la disposició de les vuit petites finestres i la resta del "claustra" o gelosia de guix que les tancaven. Aquesta ala hauria d'haver format part, segurament, de la basílica preromànica del IX, amb l'afegit de noves obertures amb el pas del temps i noves decoracions pictòriques, encara visibles. També s'aprecia una porta de dovelles, situada a un nivell més baix que l'actual, que podria ser del primitiu i desaparegut claustre del XI. D'arc de mig punt i paredada, podria haver estat la porta d'accés al refectori. L'altra porta, d'estil neoclàssic, resulta afegida al s. XVIII, quan la sala capítular es va traslladar a aquest lloc.

La galeria de llevant (foto sup.) presenta una porta paredada del XI, l'antiga sala capítular del XIII – convertida en capella del Santíssim al segle XVIII –

l'escala d'accés al segon pis del claustre, ja gòtic – com hem vist – una altra porta paredada neoclàssica i, finalment, una darrera porta d'arc de mig punt.

A la capella del Santíssim s'hi accedeix per una porta de mig punt amb arquivoltes que es troba al mig de dos finestrals de traçat gòtic. L'antiga sala capitular (foto sup.), lloc de reunió de la comunitat, rebia el nom de la lectura diària d'un capítol de la regla de Sant Benet (des de llavors, a les reunions també poden anomenar-se "capítols").

És de planta quadrada i coberta amb una volta d'arestes suportada per quatre mènsules, amb un petit absis quadrat. Actualment, es destina a exposicions i com a escenari de l'obra Pedra i Sang, amb una posada italianitzant: només tres grades de públic (100 persones) a banda i banda i les escenes es succeeixen al centre.

La galeria de migdia (foto sup.) queda situada a l'angle sud-est del claustre. Curiosament, podem advertir la darrera columna amb capitell construïda per aguantar una esquerra i que trenca la parella existent.

Com és l'ala que té l'església adossada, s'hi obre una porta que les comunica. Construïda amb arcs de mig punt concèntrics i arquivoltes, alternant-se motlures geomètriques amb bandes de decoració vegetal. Pertany a l'època de transició del romànic al gòtic (segle XIV). Tot el mur resulta erigit amb carreus de dimensions regulars i ben escairats. S'hi ha descobert restes de pintures murals, que podrien haver estat generals.

A la galeria de ponent (foto sup) és on actualment hi trobem la porta d'accés al claustre. El mur, del XI, està construït per pedres petites disposades en fileres més o menys alineades. Al centre s'obre una gran porta d'arc de mig punt d'època evidentment posterior. Hi ha dues portes més del XI als dos angles, d'arc de mig punt format per petites dovelles i brancals de pedra treballada, però avui paredades.

La basílica:

L'altre element destacat és la basílica, però ara acabada en estil gòtic. L'edifici, de 52 m. de llarg per 23 d'ample, consta de tres naus, amb una central més ampla que les dues laterals iguals. Aquestes resulten cobertes amb voltes suportades per enormes i amples columnes. La rosassa (foto inf), de 8'2 m. de diàmetre, resulta similar a la de les catedrals de Barcelona i Tarragona.

La capçalera (foto inf.) és obra del XII (segon romànic), amb carreus ben escairats, regulars i acuradament ajustats. Els tres absis estan assentats sobre les restes de l'antic castrum romà, perfectament visible. Els arquets de la cornisa arrenquen de mènsules decorades amb columnetes a intervals regulars amb capitell i base encastades al llarg de les arestes dels angles, que fan un perímetre poligonal.

L'absis lateral, corresponent a la nau esquerra de l'església, no conté decoració. Les finestres, gairebé espielleres, estan decorades amb petites columnes amb base i capitell que sostenen arquivoltes.

El gran finestral obert al centre de l'absis central (foto inf.) és posterior (del XIII) i degué substituir a una finestreta de iguals dimensions que les altres, seguint la tendència goticitzant .

A la dreta de l'absis arrenquen els edificis de l'ala de llevant del claustre, essent el primer d'ells la sala capitular.

L'angle esquerra està compartit per les restes d'una torre cantonera del Castrum Octavianum i l'antiga capella rectangular de Tots els Sants, actualment convertida en sagristia. El mur de llevant està il·luminat per un finestral romànic i dos ulls de bou (un d'ells, tapiat), segurament barrocs. Sobre la capella, i endarrerit, s'aixeca el primer tram de la nau on s'hi obre un finestral (foto inf).

La façana lateral presenta la base quadrada del campanar, corresponent a l'església del XI, que fa de clar separador entre la unitat romànica de la capçalera amb el gòtic del lateral de llevant i la façana principal. Són posteriors, entre els XVI i XVIII, els tres cossos superposats que allotgen les campanes i sense les faixes llombardes del primer pis romànic.

En aquest sector gòtic destaquen els tres finestrals, que corresponen a les tres capelles laterals del XIV, tot aprofitant els contraforts de la paret de la nau central dreta.

Aquestes capelles, de relativament grans dimensions, eren anteriorment una quarta nau - cegada durant la direcció de l'abat Bonaventura de Gaiolà i de Vilosa (1746-1782) - que restava il·luminat al temple. Entre les finestres són clarament visibles les parts exteriors dels contraforts que sustenten els arcs i ogives de les voltes de la nau. Ja al XVIII, les capelles van ser decorades profusament, conservant-se encara restes pictòriques d'aquesta època barroca. A l'angle amb la façana principal hi ha dos enormes contraforts, potser no del tot necessaris en funció de la correlació de càrregues arquitectòniques, que donen suport a les dites capelles laterals.

Si ens allunyem, des d'aquest lateral pot apreciar-se el cimbori (la foto sup. és des del interior), un cos d'edifici aixecat a la part central del creuer. Els quatre pilars sobre els que descansa són els més gruixuts del monestir i es disposen en quatre arcs de mig punt.

Per convertir la planta quadrada en la vuitada del tambor (foto sup.) s'utilitzen les trompes. Aquestes vuit cares presenten un finestral cadascuna. Cada aresta està reforçada amb un contrafort.

Mentre que els nervis que creuen les voltes situades davant els absis simplement són sobreposats sense cap funció de suport, els vuit del cimbori sí són suportats sobre quatre autèntiques ogives.

Data de començament del XIII, per això presenta ja relativament àmplies obertures, com a típica solució del gòtic incipient.

Resulta coronat per un petit campanar de dos pisos amb un fris d'arquets intersecats (foto sup.)

Són ben posteriors la coberta piramidal de rajoles vidriades que el corona i els merlets catalans esglaonats, que sovintegen arreu el monestir i les seves defenses.

Val la pena dir ací que es pot visitar de forma guiada no només tot el monument, ans també les teulades i els passadissos d'accés a les voltes, cobertes, orgue i campanar, si el vertigen no ens suposa un problema...

La façana principal, construïda a començament del XIV, reflecteix les tres seccions de les tres naus, essent una mica més alta la central. Està centrada, com s'ha vist, per la gran rosassa de funció il·luminadora, decorativa i transcendent.

La façana compta amb altres tres obertures (foto sup): dues rosasses laterals molt més petites (que només aconsegueixen mínimament il·luminar les seves respectives naus) i la porta principal.

Aquesta portalada està formada per arcs ogivals en degradació, sobre capitells suportats sobre columnetes.

Es coronada per un timpà que contenia, en els seus orígens, una pintura amb l'Epifania, que encara pot ser endevinada avui.

Com a curiositat, afegiré que la rosassa esquerra va romandre oculta per l'edifici de l'arxiu fins que aquest fou enderrocat, a començament del XX.

Més endavant s'incorporaren el gablet del portal, els coronaments i els contraforts a banda i banda de la gran rosassa (foto inf.)

L'interior, com s'ha dit de tres naus amb la central més elevada, i tres absis, fou bastit entre els segles XII i XIV. Dona una impressió de sobrietat i senzillesa, gràcies a la seva mínima decoració i discreta il·luminació (de totes formes, cal recordar la presència de l'immens cor de fusta durant més de cinc segles sota el creuer i la profusa decoració pictòrica medieval, avui perduda). Aquestes tres naus resulten capçades per tres absis, amb el central molt més gran, decorat discretament i de planta poligonal.

La rosassa des de l'interior de la nau central.

Els laterals són molt més simples i de planta semicircular. Ja hem dit que les obertures semblen espitlleres (llevat de la gran central) i una motllura ressegueix els tres absis entre la volta i el mur.

A la volta del central, sis grans elements radials arrenquen des d'un altre element semicircular situat al capdamunt. Una sèrie d'arcs recolzats en semicolumnes adossades i capitells articulen el mur.

El palau abacial (foto sup) es va edificar al XIV aprofitant les restes de les torres i muralles que encerclaven l'abadia. Al XVIII es va refer considerablement, malgrat l'austeritat continuava ben present, com mana la regla benedictina. Actualment té diverses funcions: és la casa del rector, despatx parroquial, forma part del Museu de Sant Cugat (de fet, com tot el monestir), Informació Turística i acull altres serveis municipals.

Al seu exterior es pot encara observar restes de construccions defensives, com el matacà situat sobre la torre d'entrada o de l'homenatge i que servia per protegir la porta adovellada o els merlets de les parts superiors dels murs de les façanes, acompanyats d'uns bloc de pedra sobresortints que sustentaven uns porticons de fusta que protegien els espais entre els merlets.

Del seu interior destaquen les dues arcades (foto sup) a una gran sala de la planta baixa, que conserven parcialment una decoració pictòrica.

Les muralles més ben conservades són les de llevant a la part de la capçalera i les que formen part d'aquest palau abacial.

El mur enfront de la plaça Octavià s'edificà al XVIII i correspon a un eixamplament de l'hort de l'abat, que l'abat Eustaqui d'Azara (1728-1788) va convertir en jardí botànic.

3.3. Obres d'art del seu fons.

L'any 1502, el monestir va contractar per pintar el retaule de l'altar major a Aine Bru (ja hem vist na foto anteriorment), qui va treballar entre 1504 i 1507 per, segons les cròniques, un molt bon sou. Al fons de la seva pintura, l'artista inclogué una imatge del monestir tal i com era a la seva època, en procés de construcció.

Sant Càndid (foto), de vegades identificat com Sant Jordi, pintura d'Aine Bru i actualment al MNC. Pintada entre 1502 i 1507, podria haver estat una de les obres del retaule de l'altar major, lloc a on es veneraven les seves relíquies.

Darrera l'altar major es pot apreciar una excel·lent estàtua de Sant Cugat de l'escultor Enric Monjo, que presideix des de 1942 l'església monacal.

A l'absis de la dreta hi ha el retaule de Santa Maria de Tots els Sants (foto inf.), de 1375, atribuït a Pere Serra i que queda catalogat dintre la fase italianitzant de la pintura gòtica catalana.

Fins el 1835, el retaule estava exposat a la sala capitular, i resulta ser similar al de Santa Maria de l'Aurora de Manresa i al de la Verge del monestir de

Pedralbes, els dos pintats segur per Pere Serra entre el XIV i el XV.

El donant de l'obra, representat com una figura agenollada en el compartiment central, al peu de la Verge, podria ser l'abat Jaume de Montcorb (1411-1415) o Bernat Estrua (1416-1419). Està ordenat en tres carrers i banc, amb les figures, com sempre, distribuïdes jeràrquicament: al centre, la Verge amb els àngels i, perifèricament, sants, màrtirs, eclesiàstics i altres personatges. L'obra està coronada pel calvari.

Al principi del XV, potser en temps de l'abat Berenguer de Rajadell (1398-1408), l'artista bretó Joan Melech va pintar el Miracle Romanum, que avui es guarda al British Museum londinenc, de temàtica idealista o arquetípica. Observem així, encara, reminiscències romàniques a començament del XV i influència italiana en els fons daurats, els colors vius i les marcades corbes.

A l'absis de l'esquerra hi ha la imatge romànica (del XII) de la Mare de Déu del Bosc (foto sup), procedent de l'antiga ermita de Sant Adjutori. Aquesta petita esglésiola, romànica i circular, es troba al bell mig de la vall de Gaussac (ja comentada), al costat d'un forn ibèric del s. IV perfectament conservat. Un dels corriols marcats de la serra de Collserola passa a tocar, indicant-la.

Al mur trobem l'antiga llosa sepulcral de Ferran Folch de Cardona i d'Anglesola (1571), almirall de Nàpols, duc de Somma comte d'Obieto i Palamós. Després, el seu fill i successor el va traslladar amb la seva dona al panteó del monestir de Bellpuig de les Avellanes.

A la capella de Santa Escolàstica (foto sup.) – la primera de les tres laterals - trobem el seu retaule, del XVII. La part superior va ser destruïda el 1936.

També es pot apreciar un quadre de Sant Medir, provinent del mateix retaule, i una pica baptismal del XVI, provinent de l'antiga església parroquial de Sant Pere d'Octavià. Aquesta església, situada a un centenar de metres del monestir, va ser derruïda en construir-se el mercat, a l'actual plaça de Pere San. Com un fet curiós, per no qualificar-lo de picaresc llatí, direm que l'ara de l'altar de la susdita església – enorme, gruixuda i venerable pedra blanca pulida, amb segurament signatures o amagatalls per relíquies al seu darrere - ara actua com a catifa de benvinguda de la casa centenària immediatament veïna de la dissortada església i del flamant mercat.

A la capella de Sant Benet (foto sup.) - la segona - hi trobem, també, el seu retaule, obra dels escultors Francesc Santacruz i Artigues i de Francesc Santacruz i Gener, pare i fill, i del santcugatenc Josep Sala i Gener, fillastre del primer, que hi treballà l'any 1688. La imatge central correspon, lògicament, a Sant Benet de Núrsia envoltat d'escenes de la seva vida. L'any 1735, el pintor Joan Grau completà les pintures del retaule. La figura escultòrica central representa, de nou, a Sant Benet en estat de trànsit o gloriificació, amb el gran escut del monestir amb el castrum coronat i voltat d'àngels.

A sota queda una imatge de la Puríssima, en alabastre, datada el 1758 i les pintures del sostre són de Pasqual Bailón Savall.

A la tercera capella, la de Sant Bartomeu, trobem - com no - el seu retaule i al davant una imatge de la Verge de Montserrat. Són destacables el vitrall de Sant Jordi i la ceràmica vidrada que cobreix els murs de la capella.

I, com actual quarta capella, trobem la de la Pietat (fotosup.). Destaca magnífic i impactant el seu retaule, esculpit per Josep Sala i Gener el 1706, sota l'orgue. Aquesta darrera cambra es va obrir a la base del campanar i pertanyia encara al temple romànic.

Es tracta de l'antiga capella mortuòria dels monjos.

La restauració de l'orgue (foto sup.) a principis del XXI ha permès fer u estudi de les pintures murals, re-descobertes el 1912 amb motiu d'una reparació de la maquinària del susdit instrument. L'expert Alberto Sierra situa aquestes obres al començament del XIII, coetànies a les pintures de la *Conquesta de Mallorca* del Palau Aguilar de Barcelona.

La capella romànica original va ser partida per la meitat de la seva alçada el XVI, per tal d'instal·lar l'orgue, amb la corresponent destrucció artística. Tant la volta com els murs estan decorats amb esgrafiats.

Com apunt musical, direm que l'orgue va ser contractat a Joan Masiques el 17 d'octubre de 1526, començant-lo amb un estil barroc. Però es va quedar a mitja construcció. L'orguener Gaietà Estadella, ja al XX, el va renovar lleugerament. Actualment té uns 500 tubs, mancant uns 300 (que serien si registres al segon teclat).

Els retaules de la nau esquerra són dos:

El de Sant Miquel (foto), renaixentista del XVI, en el qual apareix l'Arcàngel absolutament daurat, envoltat d'escenes de la vida de Sant Plàcid (assimilat a Sant Jordi) i altres sants benedictins, així com dues imatges de la meitat del XX: sant Antoni a l'esquerra i Sant Josep a la dreta.

I el de la Mare de Déu del Roser (foto inf.), també renaixentista del XVI, en el qual es representen els quinze misteris del Rosari.

Els dos són anònims.

4.Context cultural i religiós:

4.1.Què és un monestir?

Ens recorden W. Müller i G. Vogel a la seva obra *Atlas de arquitectura 2. Del románico a la actualidad* en parlar dels monestirs - al capítol *Edad Media/El monasterio 1: Disposiciones primitivas* (p359) – que els dos “principis” (solitud i comunió) s’uneixen en el concepte de monacat cristià, creant-se “aldees de monjos” primer a l’àmbit grecoromà i, ja des del segle IV, a la Galia (Tours al 360, Lérins al 410).

És a Irlanda (monestir de Nendrum) on primer trobem petites cabanes de fusta i/o pedra, magatzems, una església al bell mig i murs defensius de pedra.

La recerca de la perfecció espiritual, que passa per una ordenació global de tots els aspectes quotidians de la vida terrenal, és la fita de les regulacions en les ordres monacals.

Els patrons els establiren Sant Basili (330-379) pels grecs i Sant Agustí (354-430) i Sant Benet (480-552) pels llatins, com veurem al final.

Segueixen aquests autors parlant dels monestirs d’Athos, del X, amb forma preferent de rectangle, si l’emplaçament ho permet. La distribució primitiva era la següent:

Les cel·les dels monjos s’alineaven en tres ales amb claustre al voltant d’un pati interior; l’església quedava exempta al centre, amb el refectori al davant i una font al mig. Aquest patró s’anirà repetint de forma inalterable al llarg dels segles.

4.2.Els ordres religiosos.

Els autors precedents ens informen de la forma de vida en comú, la idèntica socialització de la comunitat de monjos, segons un estil de vida “idiorítmic” (al mateix ritme, fent els mateixos rituals i activitats tots a l’hora).

La culminació programàtica arribarà amb Sant Benet i les seves regles d’actuació, dictades per la seva comunitat de Monte Cassino, fundat el 529, i difoses gràcies al Papa Gregori (540-604), primer, i Carlemany, després. Ja ho valorarem, insisteixo.

Es creu que el monestir de Sant Gall és qui millor representa, arquitectònicament, la regla benedictina, mentre que el monestir de Cluny i les seves etapes constructives suposen la referència per la resta dels monestirs europeus a partir del XI-XII.

En comptes de molts edificis de reduïdes dimensions, aquests s’ajunten en grans ales al voltant d’una sèrie de patis. Apareix ara una sala capitular al interior del monestir, mentre que a l’exterior es fan edificis separats pels novicis, pels malalts i pels llecs. Aquests darrers es diferencien dels sacerdots (al ser laics, no poden dir missa) i s’ocupen només de les tasques de manteniment bàsiques.

Els monjos del Molesme (Císter): Robert, Alberic i Esteve.

Una nova forma d’entendre la fe catòlica, més aproximada als seus orígens, sorgeix al monestir de Cîteaux (Císter), fundat el 1098. Aquests reformadors tenien una intencionalitat més espiritual, més ascètica, en contraposició a l’actitud més oberta i mundana dels de Cluny. El seu màxim exponent va ser Bernat de Claraval (1091-1153) i la seva estricta organització.

El canvi arquitectònic es fa patent en el refectori (que ara presentarà només la paret més estreta al claustre, i no la longitudinal) i la construcció del caldarium (calefactor) i la cuina al costat. Però, com a innovació principal, destacarà el “carrer dels conversos”, paral·lel a l’ala occidental del claustre.

Com hem vist, la divisió de la societat medieval en classes aïllades es manté també dintre el monestir, per bé que, de paraula, tots s’anomenin iguals “fills de

Déu” (continuant aquest doble llenguatge hipòcrita de la part humana de l'església...).

La separació entre els elevats sacerdots monjos i els baixos “germans” llecs ni es qüestiona, per natural...

Sant Bru funda la Gran Cartoixa de Grenoble el 1084, en un intent d'unir el millor de la tradició eremítica amb la vida comunitària monàstica. Aquesta estructura arquitectònica constava d'una església central i 12 petites cases (o 24 en les cartoixes dobles) al voltant d'un claustre extern (o major), mentre el claustre intern (o menor) reunia els edificis comuns: església, sala capitular, refectori, biblioteca i la casa del superior.

El pati exterior quedava delimitat per la porteria, les cel·les dels novicis, l'hostatgeria i els magatzems.

Capitells del costat occidental de la portalada de Sant Cugat

Més endavant, l'ordre dels franciscans (de Sant Francesc, 1181-1226) i l'ordre dels dominics (de Sant Domènec 1170-1221) construiran els seus monestirs sense aquest afany autàrquic que hem vist en els cartoixos i cistercencs. Els dos primers volien ser, en principi, més sanadors d'ànimes que de cossos, però la realitat és molt tossuda i van acabar, com tots, atenent molt d'a prop les seves propietats.

També Georges Duby, a la seva obra *Arte y sociedad en la Edad Media* expressa idèntica opinió: els dominics es van reformar per semblar més austers i es van dedicar més a l'educació i els franciscans més purs, amb missatges i imatges més emocionants, però ambdós continuaren acatant l'autoritat romana. Els seus convents seran pobres i dedicats a la predicació.

Els germans predicadors, els framenors, al igual que els carmelites i es agustinians eren religiosos, però no monjos. No volien apartar-se del món, el volien millorar amb el seu exemple.

Finalment, sorgeixen les ordres mendicants a les atapeïdes ciutats, finançades per donacions de la creixent burgesia. Com que no tenien res propi, no els hi calia construir grans edificis i van poder fer patent la supressió de les diferències de classe. Apareixen les cel·les individuals (en comptes de dormitoris) i sales de treball comunitari al llarg de claustres de dos pisos, separats de la ciutat per unes zones semipúbliques.

Aquests sí que estaven oberts a la participació de protectors, burgesos influents, i les seves esglésies representaven aquesta obertura al món mitjançant imatges i una profusa decoració escultòrica i pictòrica. Els mendicants, efectivament, van promocionar encertadament la pintura com a vehicle proselitista.

Detall del Retaule de la Mare de Déu de Tots els Sants de Sant Cugat

Ara ja la cultura no quedarà mai més en les úniques mans de l'església, els monestirs ja no seran llocs d'escapatòria, ans punts d'aturada per reposar i trobar forces per l'ànima i l'educació.

Ens acaba d'explicar Duby que el poble pecador, en fer convenientment les seves penitències, ja se sentia alliberat i volia fruir dels plaers terrenals: és a França a on comença la cultura cavalleresca a partir del XIII, tot pensant que la Natura havia de ser bona, com així ho era la bellesa de les formes.

Aquest hedonisme, i això és fonamental, dessacralitzarà l'obra artística: la recerca de la gràcia i la elegància (que ens portarà al barroc) comença ara.

4.3. La Regla de Sant Benet i els benedictins:

Es tracta d'un codi de vida monàstica, ideat per Sant Benet de Núrsia entre els anys 534 i 550, i basat en tres premisses: l'oració, el treball i la pau. Volia reglamentar i orientar als novicis abans de professar els vots que consagrien les seves vides a Déu, tot cercant la perfecció interior, però limitant les extenuants renúncies sacrificis extrems de l'ascetisme més acèrrim.

Es basa en les ensenyances anteriors de Sant Agustí, Sant Jeroni, Sant Basili, Joan Cassià i Cesari d'Arle. Amb un grup de monjos, s'establí a Montecassino (entre Roma i Nàpols) i va encertar a dividir el temps diari dels monjos en períodes de son, pregària, lectura, descans i treballs físics.

Més tard, els treballs físics van ser reemplaçats pels intel·lectuals (com ara l'ensenyament).

Breument, el dia d'un monjo/a benedictí/na quedava emmarcat per l'oració. Aquests eren els períodes dedicats a ella, tot considerant que començaven el "dia" a "mitjanit".

Efectivament, la primera oració era les *matines* (a mitjanit, les 0 h.), seguides de l'ofici de *prima* i, ja a l'alba, el cant de les *laudes*. Abans de la invenció de les espelmes de cera al XIV, tot era fet en la foscor.

Aquests tres oficis tenien una durada variable, però generalment era cantar tres salms, tres responsos, una lliçó o lectura bíblica i un himne, afegint cada dia la celebració d'un sant.

En acabat, es retiraven a dormir una mica, llevant-se a l'alba – sobre les 6 h. - per sentir missa. Fins les 9 h., lectures o reunions. Llavors es feia l'ofici de *tercera*, continuant treballant fins al migdia: 12 h., hora de l'ofici de *sexta* i a dinar.

Per tal de fer bé la digestió, descans o nova lectura fins a les 15 h, hora de l'ofici de *nona*. Després es treballava a l'exterior (jardí/hort/granja) fins dues hores abans del crepuscle: vers les 18 h., ofici de *vespres* i les *completes* serien sobre les 19 h., dormint merescudament fins a les noves 0 h.

Existeixen dues versions principals de la Regla: la pura (que comença pel terme Obsculta) i la interpolada (que comença amb Ausculta), totes dues difoses des de Roma a final del VI.

El millor manuscrit pur és el de Sankt Gallen, del 914 i el millor interpolat és el d'Oxford, a cavall dels s. VII al VIII.

La única edició incunable catalana, la de Montserrat de 1499, és del tipus Obsculta però amb interpolacions, segurament provinent d'una visita de monjos de Montecassino a mitjan del XV.

La regla de Sant Benet (foto sup.) s'observà als monestirs catalans ja des del IX, car van ser els carolingis els encarregats de implantar-la, mentre que a la resta de la península Ibèrica no va arribar fins l'XI, per influència de Cluny. Així, es van anar abandonant les pràctiques litúrgiques visigòtiques (Sant Fruitós, Sant Isidor).

Vençut per la curiositat, començo a llegir el pròleg de la seva Regla, i arribo fins al verset 33, a on ens aconsella escoltar les sàvies paraules de l'Escriptura, com un home assenyat edifica la seva casa sobre pedra, que no caurà davant riudes o vents bufadors...Ja coneixem el conte...

5. Conclusions:

El camí de recerca de la bellesa en l'art té, en aquestes èpoques romàniques i gòtiques, unes de les seves "parades" més importants.

L'analogia ferroviària que proposo inclou les avui conegudes com a "correspondències", quan sempre havien sigut "enllaços".

M'explicaré: vull significar l'evolució continuada de la imaginació humana aplicada a l'art, en aquest cas monumental, com un tren que no sol aturar-se, llevat de en certes i especials "estacions".

I dues d'aquestes, i ben centrals, són l'art romànic i l'art gòtic, que poden explicar perfectament el procés de maduració mental i la delimitació de la cosmogonia a mesura que, com a espècie, progressem.

Per això considero *summament* important cursar Història de l'Art Universal.

I com que som a Catalunya, i el seu art romànic és un dels millors considerats del món, parlar sobre el monestir abans que de la catedral per redactar l'Activitat no m'ha ferit gaire (malgrat tota elecció suposi una renúncia).

He fruit molt.

6. Webgrafia i bibliografia:

1. Los monasterios románicos [article en línia]. [data de consulta 15 de maig de 2013]
<http://www.arteguias.com/monasterios.htm>
2. Los edificios románicos [article en línia]. [data de consulta 15 de maig de 2013]
http://es.wikipedia.org/wiki/Edificios_rom%C3%A1nicos
3. Col. de la Wikipedia. Arte románico [article en línia]. [data de consulta 15 de maig de 2013]
es.wikipedia.org/wiki/Arte_rom%C3%A1nico
4. Arte románico [article en línia]. [data de consulta 15 de maig de 2013]
www.arrakis.es/~garma/romanico.html
5. El romànic català [blog en línia]. [data de consulta 15 de maig de 2013]
www.romanicat.net/
6. La guía on line del arte románico catalan [blog en línia]. [data de consulta 15 de maig de 2013]
www.romanicocatalan.com/
7. El romànic català [blog en línia]. [data de consulta 15 de maig de 2013]
romanic-catala.blogspot.com/
8. Rutas del románico. Generalitat de Catalunya [article en línia]. [data de consulta 15 de maig de 2013]
www.gencat.cat/diue/doc/doc_18584686_1.pdf
9. L'art més genuí de Catalunya: el romànic. [article en línia]. [data de consulta 16 de maig de 2013]
10. Art romànic a Catalunya. [article en línia]. [data de consulta 16 de maig de 2013]
[ca.wikipedia.org/wiki/Art romànic a Catalunya](http://ca.wikipedia.org/wiki/Art_rom%C3%A0nic_a_Catalunya)
11. L'art romànic a Catalunya. [article en línia]. [data de consulta 16 de maig de 2013]
www.romanicocatalan.com/Indexcat.htm
12. Centre del Romànic de la Vall de Boí. [blog en línia]. [data de consulta 16 de maig de 2013]
www.centreromanic.com/
13. Col. De la Wikipedia. El monestir de Sant Cugat [article en línia]. [data de consulta 16 de maig de 2013]
es.wikipedia.org/wiki/Monasterio_de_Sant_Cugat
14. Monasterios de Catalunya. El monasterio de Sant Cugat [article en línia]. [data de consulta 16 de maig de 2013]
monestirs.cat/monst/valloc/cvo16cuga.htm
15. Monasterio de Sant Cugat del Vallés [article en línia]. [data de consulta 16 de maig de 2013]
www.arteguias.com/monasterio/cugatvalles.htm
16. Monasterio de Sant Cugat del Vallés [article en línia]. [data de consulta 17 de maig de 2013]
www.arquivoltas.com/19-Barcelona/01-SanCugatdelValles01.htm
17. Monumentos: Monasterio de Sant Cugat del Vallés [article en línia]. [data de consulta 17 de maig de 2013]

www.iberiarural.es/monumentos/barcelona/monestir-de-sant-cugat-del-valles.htm

18.El monestir de Sant Cugat. Museu [article en línia].[data de consulta 17 de maig de 2013]

www.museu.santcugat.cat/?

19.Amics de Pedra i Sang [blog en línia].[data de consulta 17 de maig de 2013]

www.amicsdepedraisang.cat/

20.Casa de Cultura. Entitats de Sant Cugat [blog en línia].[data de consulta 17 de maig de 2013]

www.casadecultura.santcugat.cat/14363/entitats.llista/

21.**Llatjós García, Francisco de P.**(1991).Sant Cugat del Vallès. De villa rural a ciudad moderna. Barcelona.Oikos-tau S.A.

